

СЕКЦІЯ
КНИГОЗНАВСТВА, ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ І
ОРГАНІЗАЦІЇ КНИЖКОВОЇ ТОРГІВЛІ

УДК 655.4(062.2)

УКРАЇНСЬКА НАУКОВА ПУБЛІЦИСТИКА:
ДО ПРОБЛЕМИ ВІДНОВЛЕННЯ ЖАНРОВОЇ СИСТЕМИ

Н.В. Зелінська

Розглядаються історичні підвалини та культурологічні аналогії формування корпусу української наукової публіцистики кінця XIX — поч. XX ст. і сучасного періоду, коли українська наукова література у цілому та її важливий складник — наукова публіцистика — відновлюють свої тематико-типологічні та мовностилістичні позиції. З огляду на подібність перебігу процесів доводиться результативність орієнтації на вже напрацьований досвід, зокрема обстоюється необхідність відтворення жанрової системи наукової публіцистики.

Рассматриваются исторические основания и культурологические аналоги формирования корпуса украинской научной публицистики конца XIX — нач. XX в. и современного периода, когда украинская научная литература в целом и её важный компонент — научная публицистика — восстанавливает свои тематико-типологические и языковостиллистические позиции. Благодаря сходству протекания процессов доказывается результативность ориентации на уже наработанный опыт, в частности, отстаивается необходимость воссоздания жанровой системы научной публицистики.

Типологічна невизначеність або "самодіяльне" дефініювання багатьох видань, присутніх на сучасному книжково-інформаційному ринку України, особливо помітна при аналізі репертуару видань наукових*. Це і не дивно: наукова література серед інших функціональних видів є лідером за кількістю типів видань і жанрів публікацій, крім того, внаслідок первісного синкретизму, що супроводжує її від початку формування, вона і досі залишається надто складною для однозначних класифікацій — як за типо-жанровими ознаками, так і за стилістичними особливостями.

Звичайно, уточнення змісту і обсягу такого складного явища, як наукова література, найкраще розпочинати з особливостей початкового стану, проте обсяг статті дозволяє розглянути, і то побіжно, історичні та естетичні витoki лише одного з її відносно "молодих" компонентів, а саме — комплексного жанрового утворення (сукупності творів і видань), особливого виду наукової прози — *наукової публіцистики*, — початки якої відшукуються у XIX — на початку XX ст. і пов'язуються з такими виданнями, як *"Записки Наукового товариства імені Т.Шевченка"* (з 1892 р.), *"Літературно-Науковий Вістник"* (з 1898 р.) та *"Україна"* (з 1907 р.).

Зазначимо одразу, що, хоча загальна класифікація жанрів наукової літератури досі є предметом гострих наукових суперечок, — *науково-публіцистичні жанри* виділяються фахівцями достатньо чітко. Відрізняючись від власне публіцистики особливим змістом, предметом розгляду і висвітлення (наукова інформація, викладена за правилами логічної доказовості), а від "чисто" наукової літератури — особливим викладом (апеляція до моральних почуттів, емоцій, наявність елементів переконування та дискусійних фрагментів, — саме наукова публіцистика у XIX — на поч. XX ст. стала ідеальним "живильним середовищем" для творення принципів і канонів сучасного наукового викладу.

Звичайно, на початках формування науковий стиль української мови перебував під сильним впливом стилю публіцистичного. "Розвиткові наукового й науково-публіцистичного стилю сприяли організовувані на сторінках періодика... дискусії на різні наукові, літературні й громадські теми" [1, с.271]. Однак навряд чи внаслідок цього виформовувався стиль на кшталт сучасного науково-популярного, як вважає, наприклад, Н.Непийвода, — це був *науковий стиль, відповідний станowi та рівневі розвитку як власної науки, так і власної літературної мови*

* Бібліографічні покажчики Книжкової палати України рясніють такими "типами" наукових видань, як "навчальна монографія", "науковий посібник", "науково-навчальне видання"; "монографіями" називають збірники статей, "збірниками статей" — тези або тексти доповідей тощо.

(інша річ — і тут ми годимося з дослідницею, — що вироблення його "відбувалося із залученням виражальних засобів публіцистичного, розмовного і художнього стилів" [2, с.25]).

"Просто" публіцистика впливала на публіцистику наукову, не лише пропонуючи останній "ін'єкції" вербальних засобів увиразнення викладу, а й шляхом поступового "накладання" стильових ознак близьких за обсягами та цільовим призначенням творів і формування на цій основі якісно нових, синкретичних, *науково-публіцистичних жанрів* — наукової рецензії, наукового огляду, наукової замітки, наукового нариса, наукового портрета та ін., в яких виступили найкращі наукові сили тодішнього українства — М.Грушевський, І.Франко, В.Гнатюк, С.Єфремов, В.Левицький, В.Дорошенко та ін.

Система науково-публіцистичних жанрів, що склалася в українській науковій літературі у XIX — на поч. XX ст., позначена кількома особливостями: *по-перше*, сама поява науково-публіцистичних жанрів була прямою реакцією на потреби доби, схильної до схвилюваного обговорення наукових проблем, а надто якщо вони торкалися українства, особливою естетичною відповіддю на запити суспільності; *по-друге*, розгалуженість цієї жанрової системи давала авторам простір для вибору і дозволяла якнайкраще втілити здобутий науковий матеріал (а вже вибір певного жанру залежав від висвітлюваної теми і від авторських уподобань); *по-третє*, сам склад і якісний рівень даної системи демонстрував виразну орієнтацію українських авторів-науковців на науково-публіцистичну практику розвинених літератур.

Не важко помітити, що за цими ознаками українська наукова публіцистика XIX — поч. XX ст. дуже нагадує сучасну, а тому сьогодні, в час відновлення втрачених національних цінностей, у тому числі *української україномовної літератури*, — раціонально було б розпочати з "відтворення" саме науково-публіцистичних жанрів. Тут не можуть стати на заваді ні суттєві зміни у науковому знанні, ні інформаційна революція, ні кількісне зростання наукових публікацій, як і збільшення числа людей, прилучених до їх створення, — чинники, які мали б унеможливити "гуманізацію" наукового викладу, що її неминуче несе з собою публіцистика: адже сучасна людина, яка "виходить з тенет викладу і відчуває вільний зв'язок з непевною, невловимою, мерехтливою вічністю" [3, с.60], — така людина не тримає в голові обтяжливу фактичну інформацію (для цього є пам'ять комп'ютера!) і легко з нею розлучається, — натомість *відчуття, враження, настрій, естетичний ефект, емоційний ореол* тексту, — тобто, все те, що здатна створити публіцистика, — можуть залишити у неї найглибші та найтриваліші спогади.

Зрештою, відомо ж з історії світової наукової літератури, що величезний її антично-ренесансний масив, втративши, здебільшого, власне наукову цінність, особливо у стислих та природничих галузях, залишився, тим не менш, точним віддзеркаленням ідейних та естетичних пошуків і знахідок свого часу. Тобто, коли відходить "в нікуди" науково-прагматичний, тематико-фактографічний зміст наукового твору, "шлейф" його естетики, літературної майстерності тягнеться ще довго і робить його вартісним в очах майбутніх поколінь, незважаючи на втрату актуальності (в цьому сенсі достатньо показова сучасна оцінка наукової спадщини Івана Франка: "... в наукових дослідженнях Франко-вчений, публіцист не міг повністю абстрагуватись від Франка-художника, що й зробило його твори, навіть написані на "злобу дня", такими, що не втратили своєї цінності і на сьогодні" [2, с.517]).

Відповідно, саме з відновленням жанрової системи та стилістичних традицій української наукової публіцистики минулого — на шпальтах сучасної наукової періодики — можна сподіватися і на певні естетичні "гарантії" незнищенності того, що буде написано науковцями сьогодні...

1. Жовтобрюх М.А. Мова української періодичної преси (кінець XIX — поч. XX ст.). К., 1970.
2. Курс історії української літератури. Т.1.К., 1958. 3. Непийвода Н. Мова української науково-технічної літератури. К., 1997.